

קידושין לז-לח

ט' ניסן

איסור חדש בחו"ל

משה שווערד

קידושין לז

1. ספר שערים מצויינים בהלכה

ושאינה תלויה בארץ נהגת בין בארץ בין בחו"ל. [ע"י ברש"י עה"כ (עקב יא-יח) ושמרתם את דברי אלה, אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצות, הניחו תפילין ועשו מזוזות, כדי שלא יהיו חדשים לכם כשתחזרו כו'. ומשמע דמצות תפילין ומזוזות נהגת בחו"ל רק מפני שלא יהיו חדשים כשתחזרו, ובלא"ה היו פטורים אף שאינה תלויה בארץ, ובתשרי הרב"ז (ת"ה סי' ב' אלפים קנד) הקשה על זה מהמשנה כאן, ומתוך דהוצרך להזהירם אע"פ שהם חובת הגוף, שלא יפרקו מעליהם עול המצות מפני דוחק שעבוד הגלות כו', ואפשר שמצד האונס יבטלום, לכך הזהירם שיהיו מצויינים במצות כו', ולא מפני שהיו פטורים בחו"ל. וע"ע כפ"י הרמב"ן ורבינו בחיי (שם) ובפרשת דרכים (דרוש כב) ובקדושת לוי (סוף הספר ד"ה

ברוך) מה שפירשו בזה. ובדברי אליהו (שם) כתב בשם הגר"א, שזה טעות המעתיקים, שהיה ברש"י ר"ת ה"ת וע"מ, וחשבו שזה ר"ת הניחו תפילין ועשו מזוזות, ובאמת הר"ת הוא הפרישו תרומות ועשרו מעשרות. וצ"ע בדברי רש"י מקורם מספרי (שם פ"ז) ושם איתא, היו מצויינים במצות, ומפורש שם להלן (פ"ח) דקאי על תפילין, דדריש כן מסמיכות הכתובים, עי"ש בעמק הנצי"ב, וכן מבואר בירושלמי בפרקין (ה"ח), וכן הרמב"ן העתיק כן דברי רש"י. ועוד הא לא מצינו שיפרישו תרומות ומעשרות בחו"ל, חוץ במקומות הקרובים לארץ.

2. ספר קובץ שעורים ה"א - מסכת קידושין דף לא/א

(קמא) דף ל"א. ברמב"ן ס"פ אחרי הביא לשון הספרי אע"פ שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוץ לארץ היו מצויינין במצוות שכשתחזרו לא יהיו עליכם חדשים, וקאי במצוות שהן חובת הגוף הנהגות בחו"ל כי עיקר המצוות ליושבים בארץ ה', וע"כ האבות שקיימו כל התורה לא קיימוה אלא בארץ ולא בחו"ל ונראה ביאורו לפי מ"ש בקובץ הערות סי' פ' בדוגמאות לביאורי אגדות על דרך הפשט בשם בעל מסלת ישרים דבכל מצוה יש שני דברים, א) הטעם שבשבילו נצטוינו לעשותה ומפני הטעם הזה ראוי היה לקיים המצוות גם קודם הציווי כמו שעשו האבות ב) אחרי שנצטוינו צריך לקיים ציווי ה' וכ"ז בארץ אבל בחו"ל אינו רק ציווי גרידא לנהוג בחובת הגוף כי טעמי המצוות אינן שייכין רק בארץ וע"כ לא קיימו האבות את התורה בחוץ לארץ.

3. תוספות מסכת קידושין דף לו עמוד ב

כל מצוה התלויה בארץ כו' חוץ מן הערלה והכלאים - ... לפי שגזרו על חלה בכל מקום אבל על תרומה ומעשר לא גזרו במקומות הרחוקים מא"י אלא דוקא אע"פ שהסמוכות לארץ והיינו טעמא דגזרו על החלה בכל מקום טפי מתרומה ומעשר לפי שהחלה דומה יותר לחובת הגוף שהרי החיוב בא ע"י גלגול עיסה שהאדם עושה והלכך דין הוא שיהוג בכ"מ אפילו בח"ל אבל תרומה ומעשר אינן מוטלות אלא על מי שיש לו קרקע ודמי טפי לחובת הארץ ...

ונראה דחדש נהג בזמן הזה ולכך יש ליהזר שאם אדם יודע בודאי שהשעורים נזרעו אחר זמן הקרבת העומר דהיינו אחר י"ן [תוספות מסכת קידושין דף לו עמוד א] בניסן שלא יאכל מהם ומספק אין לאסור כל השעורים כיון דרוב השעורים נזרעו קודם ט"ז בניסן ובירושלמי נמי משמע דחדש נהג אף בשל עובדי כוכבים דפר"ך עלה דמתני' דקתני אף החדש אמאי לא תני חלה ומשני לפי שאינה בשל עובדי כוכבים משמע דחדש דקתני במתניתין נהג בשל עובדי כוכבים.

גוים מתבואה חדשה. ומתריך הב"ח דנהגו להקל כיון שס"ל דלא כתוס' שאין חדש נוהג בשל גוי, כיון שהר"ף והרמב"ם לא הזכירו שיש איסור בשל גוי.

וראית התוס' דוחה הב"ח, דקושית הירושלמי וליתני חלה היה על ת"ק [שלא הזכיר חדש]. ולפי ת"ק מתריך הירושלמי משום שאינו בשל גוי. ולפי ר"א שהזכיר חדש אף שאינו בשל גוי, א"א להקשות שיזכיר חלה, כיון שלענין חלה אינו חולק על ת"ק, ולכן ר"א מזכיר רק חדש שבוזה נחלק על ת"ק. ומסיים הב"ח שהציע דבריו לפני המאור הגדול המהר"ל ושאר גדולי התורה ולא היה מי שיסתור את דבריו, ואין לשום גדול להורות איסור הפך המנהג, ומי שרוצה להחמיר הוי מדת חסידות ואין רשאי להחמיר מי שאינו מפורסם בחסידות.

והב"ח מבאר דהמקור למעט חדש בשל גוי הוי מהגמ' [ר"ה יג.]. שאומרת שאין קרבן העומר בא מקציר עכו"ם שנאמר קצירך ולא קציר עכו"ם. ✓ הש"ך [סימן רצג-ו] דוחה את דברי הב"ח וכתב שכל דבריו תמוהים. גם הגר"א [סימן רצג-ב] דוחה דברי הב"ח, ודברי באר הגולה שמביא דבריו, וכתב שכבר הכו על קדקדו כל האחרונים וטובה היתה לו השתיקה.

השאג"א [דיני חדש סימן ג] חולק בחריפות על הב"ח, ואומר דמה שלא סתרוהו גדולי התורה זה משום שבנין שאין לו יסוד נסתר מאליו. ומה שהביא ראיה מזה שהר"ף והרמב"ם לא הזכירו איסור בשל גוי, דוחה השאג"א דזה משום שאין דרכם להזכיר מה שלא כתוב בהדיא בש"ס. ומה שהביא הב"ח מקור מהא דנתמעט קרבן העומר מקציר של גוי, דוחים השאג"א והפנ"י [ד"ה נחזור] והמנ"ח [מצוה שב] שאין הדברים תלויים זה בזה, ויש תבואה שיש בה איסור חדש אף שאין מביאים ממנו עומר כגון מחו"ל לפי שיטת הרמב"ם [הובא להלן]. ולפי הב"ח נראה דס"ל שגדר איסור חדש הוי שאסור להדיט לאכול קודם שיביא לשולחן גבוה, ולכן ליכא איסור היכא דא"א להביא לגבוה.

✓ הש"ך מביא מספר לחם משנה [על המשניות] שתירץ שנוהגים להקל בשכר, כיון שמשקה היוצא מן החדש מותר כיון שהוי זיעה בעלמא. והש"ך

אן תוס' סוד"ה כל וכו' ונראה דחדש נוהג בזה"ז וכו' ובירושלמי נמי משמע דחדש נוהג אף בשל עכו"ם וכו' – וכן פסקו הטור והשר"ע [יו"ד סימן רצג] שחדש אסור בחו"ל אף בשל גוים.

הפנ"י [בקונטרס"א] מסתפק האם חדש בשל עכו"ם הוי מה"ת או מדרבנן. ומסיק [בד"ה ובאמת שזה] שלפי התוס' נוהג איסור חדש בשל גוי מדאורייתא, כיון דליכא קרא למעט של גוים. ומביא דכ"כ בתשו' הרא"ש. אבל הערוה"ש [יו"ד סימן רצג-יג] לומד בשיטת התוס' שהאיסור בשל גוי מדרבנן.

✓ הב"ח [שם] תמה למה נהגו במדינתו להקל באיסור חדש, ואף גדולי התורה שותים שכר של

מביא דבתשובת הרא"ש ובתרוה"ד כתבו שמשקה היוצא מחדש אסור.

הפנ"י בקונטרס"א מאריך להוכיח שאיסור השכר הוי מדרבנן, ולכן אף שחדש בחו"ל אסור מה"ת, השכר אסור מדרבנן, ולכן נהגו להקל כמו השיטות [עיין להלן אות ב] שפסקו כמו ת"ק שאין איסור בארצות הרחוקות או בשל גוי.

5. ספר שערים מצויינים בהלכה

וע"י במג"א (סי' תפט ס"ק יז) שהביא בשם תשו' הרמ"א, דאף הנהר מחדש מ"מ אין צריך לזוהר מפליטת הכלים, דהא כל איסור חדש בזה"ז אינו אלא ספיקא דרבנן, עוד הביא השיטות דחדש אסור בחו"ל מדרבנן, ולא גזרו

6. ספר דבר יעקב

ב"ר"א אומר אף החדש - א. הר"ף והרא"ש פסקו הלכה כמו ר"א שחדש אסור בחו"ל משום שסתם משנה כוותיה, דתנן [ערלה פ"ג מ"ט הובא להלן לח:] החדש אסור מה"ת בכל מקום, ערלה הלכה וכלאים מדברי סופרים.

התויו"ט והשאגת אריה [דיני חדש סימן א] והקרבן נתנאל מקשים דהוי סתם ואח"כ מחלוקת, דהוי סתם בערלה ומחלוקת בקידושין, ואף אם תימצי לומר שבשני סדרים [זרעים ונשים] אין סדר, מ"מ קשה דהוי ספיקא איזה תנן מקודם, וא"כ אפשר שהסתם תנן מקודם ומנ"ל שהלכה כמו בסתם.

הט"ז [יר"ד סימן רצג-ד] מתרץ שכונת הר"ף לפטוק לחומרא מספק. רע"א [מערכה ט] רצה בתחילה לתרץ כן, שכונת הר"ף לפטוק לחומרא מספק, אבל מקשה מהרמב"ם [מאכל"א י"ב] שפסק שהוא לוקה, אלמא הוי איסור ודאי.

התויו"ט [תמורה פ"ז מ"ה מובא בק"נ] מתרץ דהיכא דהוי עיקרא דמילתא מיכרי סתם משנה, ולכן הלכה כסתם משנה דערלה כיון שהוי עיקרא דמילתא, ששם המקום שעסקינן במאכלות אסורות.

הפנ"י [בקונטרס"א ד"ה לכך] והשאג"א [דיני חדש סו"ס ב] והגר"א [יר"ד סימן רצג-ב] מקשים שיש סתם משנה כמו ת"ק שאין איסור חדש בחו"ל, דתנן במנחות [פג:] אין מביאים עומר מחו"ל, והגמ' [פד.] אומרת מתנ' דלא כר' יוסי ברי' שסובר שעומר בא מחו"ל משום דקסבר חדש בחו"ל דאורייתא דכתיב מושבותיכם כל מקום שאתם יושבים, משמע דסתם מתנ' קסבר חדש בחו"ל אינו דאורייתא, ולכן אין מביאים מחו"ל את קרבן העומר. הרמב"ם [שם] פוסק שחדש בחו"ל אסור מה"ת. וגם פוסק [תמידין ז-ה] כמו סתם משנה דמנחות דאין מביאים עומר מחו"ל. ומקשים הפנ"י והלח"מ [הל' תמידין] דהרמב"ם סתר משנתו. ותירץ הלח"מ

דהרמב"ם סובר דאף שחדש אסור בחו"ל, מ"מ קרבן העומר אינו בא מחו"ל כיון דכתיב בקרא כי תבוא אל הארץ.

ומקשים השאג"א ורע"א [מערכה ט] דזה סותר את דברי הגמ' במנ', שאומרת שמתנ' דאין מביאים עומר מחו"ל דלא כר' יוסי ברי' שסובר שחדש אסור בחו"ל ולכן קסבר מביאים עומר מחו"ל, וא"כ משמע בגמ' שהבאת קרבן העומר תלוי אם יש איסור חדש בחו"ל.

ומתרצים השאג"א ורע"א שרק לפי מ"ד שעומר בא מחו"ל קאמר בגמ' שחדש אסור בחו"ל עד הקרבת העומר, אבל לאידך גיסא יתכן שחדש אסור בחו"ל אע"פ שאין קרבן העומר בא מחו"ל.

ולפ"ז מתרצים השאג"א והגר"א [סימן רצג-ב], דליכא ראייה מסתם משנה במנחות כמו ת"ק שאין איסור חדש בחו"ל, ואין סתירה לסתם משנה דערלה דקתני חדש אסור בחו"ל מה"ת.

אבל הפנ"י וערוה"ש [יר"ד סימן רצג-ג] מביאים שיטת ר' ברוך [בעל ספר התרומה שמואב בתשו' הרא"ש כלל ב] והאר"ז ור' אביגדור כץ שפסקו הלכה כמו ת"ק, וטעמם משום דסתם מתנ' דמנחות כוותיה, ושם הוי דוכתיה דעומר, ולכן סתם מתנ' דמנ' עדיף מסתם מתנ' דערלה.

וכתב סה"ת דאף לפי ת"ק אסור מדרבנן, אלא דרבנן אסרו רק בארצות הסמוכות לא"י ולא בארצות הרחוקות.

המג"א [סו"ס תפט] כתב דהטעם שנהגו להקל באיסור חדש בחו"ל, הוא משום שסומכים על שיטת סה"ת שהלכה כת"ק שס"ל שהאיסור רק בארצות הסמוכות לא"י, ומ"מ בעל נפש יחמיר במה שאפשר. וכן כתב הט"ז [סימן רצג-ד] דסמכו בשעת הדחק להקל כמו ת"ק.

7. תוספות מסכת קידושין דף לו עמוד א

הרי תפילין ופטר חמור – פירש בקונטרס דנוהג בח"ל דהא אשכחן בכמה דוכתינן ברבנן אמוראי דבבל דמנחי תפילין וכן מצינו בבכורות (דף יא.) דרמי בר חמא דהיה מבבל היה לו פטר חמור וא"ת דלמא מדרבנן הוּו עבדי וי"ל דמ"מ פריך שפיר דכי נמי מדרבנן הוּו עבדי מ"מ הוּו ליה למיתניה במתני' חוץ מתפילין ופטר חמור דהא חשיב ערלה במתני' דמשמע בסמוך דאינו אלא מדרבנן דקתני יורד ולוקח וכו' ...

8. תיודשי הריטב"א מסכת קידושין דף לו עמוד א

הא דאקשינן לעיל הרי תפילין ופטר חמור דכתיב בהם ביאה ונוהגות בחוצה לארץ. פירש רש"י דאשכחן רבנן דבבל דמנחי תפילין, ואינו נכון דלמא מדרבנן הוא דנהיגי בהו ולא מדאורייתא, ומה שכתב גם כן דפטר רחם חובת הגוף אינו מחוור דאכתי לא נחתינן להווא טעמא, אבל הנכון כמו שפירשו בירושלמי (ה"ח) אלה החוקים והמשפטים אלו הדינין שומע אני בארץ יכול אפילו תלמוד תורה ותפילין כשהוא אומר ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה ושמתם את דברי אלה והיו לטוטפות בין עיניכם ולמדתם אותם הא למדת לתלמוד תורה ותפילין שנוהגין בין בארץ בין בחוצה לארץ ע"כ, והיינו דפרכינן מתפילין ומתפילין ילפינן לפטר חמור דהא כי הדדי כתיבי ואיתקוש, כך פירשו בתוספות.

9. ספר דבר יעקב

ו] מה עבודת כוכבים מיוחדת שהיא חובת הגוף ונוהגת בין בארץ בין בחו"ל – הרמב"ן והריטב"א מקשים שבהאי קרא לא כתוב איסור לעבוד ע"ז [שהוי חובת הגוף], אלא קרא מיירי בעקירת ע"ז שהוי מצוה רק בארץ שנא' [דברים יב] אשר אתם יורשים אותם ואת אלוהיהם אבל בחו"ל אין אנו מחויבים לעקור ע"ז.

✓ המקנה [ד"ה ומה] מתרץ ע"פ הגמ' [ע"ז מה:] שלומדת ממה שנא' בפסוק זה פסילי אלוהיהם

תגדעון מכאן שגוי יכול לבטל ע"ז שלו, וע"ז של ישראל אין לה ביטול עולמית, ודינים אלו הם גם בחו"ל.

10. ספר דבר יעקב

ט] א"ל שבת ק"ו אתיא מה מצוות קלות נוהגות בין בארץ בין בחו"ל שבת חמירא לא כ"ש – כלומר הק"ו מגלה שמושבות שכתוב לגבי שבת הכוונה בכל מקום שאתם יושבים. ולכאורה קשה איך הק"ו ידחה קרא דמושבותיכם דמשמע לאחר ירושה וישיבה. ועוד קשה דמי שמחלל שבת בחו"ל לא יהיה חייב מיתה דאין עונשין מהדין. וי"ל דק"ו מגלה שכאן ילפינן ממושבותיכם בכל מקום שאתם יושבים, וכ"כ אילת השחר. ובאילת השחר מקשה דגם תרומה וטבל שהוי חמירא [שחייב מיתה בידי שמים] נלמד בק"ו ממצוות קלות שנוהגות אף בחו"ל. ותירץ דהק"ו מהני היכא דכתיב מושבות לגלות כל מקום שאתם יושבים, ובתרומה ליכא קרא דמושבות.

11. ספר דבר יעקב

ב | האִי תנא דבי ר' ישמעאל מפיק מאידך
תנא דבי ר"י וכו' - מבואר בתוס' שיש נ"מ ביניהם
לענין קרבן פסח, שכתוב ביה ביאה, ולפי אידך
תנא דבר"י לא נהג עד לאחר ירושה וישיבה
[חזו"א].
[המאירי כתב שני"מ בערלה ושמיטה ויובל שכתוב
בהם ביאה ללא מושב.]

12. דף על הדף קידושין דף לו עמוד ב

בגמ': שכל מקום שנאמר ביאה ומושב אינו אלא לאחר ירושה וישיבה דברי רבי ישמעאל.
בחכמת התורה (בא) הקשה, אם כן איך יפרנס דברי הכתוב (שמות יב, מ), 'ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים', הרי
בודאי לא היה להם שם ירושה וישיבה. ותירץ, דיש לחלק בין לשון 'מושב' ללשון 'מושבתיכם', ד'מושב' משמע בכל
מקום שהם יושבין, אבל 'מושבתיכם' משמע שלכם, וזהו רק לאחר ירושה וישיבה.

לפי זה כתב דבר חידוש, דלפי המבואר יש לפרש את הפסוק (שם י, כג) 'ולכל בני ישראל היה אור במושבותם', שהיה להם במקום
שנעשה אחר כך 'מושבותם' ממש דהיינו לאחר ירושה וישיבה, במקום הוזה היה להם עתה אור, ובא הכתוב לומר, שאויר ארץ ישראל
עם האור ששם בא לכאן, ומוזה היה להם אור.

13. ספר דבר יעקב

החזו"א [סימן קמח] מקשה בשלמא לפי רבנן
[ר"ה כד.] שס"ל שגם אם הירח נראה שלא בזמנו
צריכים ב"ד לקדש החודש, ניחא דס"ד שגם את
השבת צריך לקדש, אבל לפי ר"א בר' צדוק שסובר
שאם נראה שלא בזמנו אין הב"ד מקדשין שכבר
קדשוהו שמים, א"כ גם שבת שהי קבוע ביום ז'
כבר קדשוהו שמים.

בברכ"א תירץ ע"פ המנ"ח [מצוה ד] שכתב
שגם שלא בזמנו נהי דאין מצוה לומר מקודש מ"מ
איכא מצוה לקבל עדים ולקבוע שהיום ר"ח, ולכן
ס"ד שיהיה מצוה לומר שהיום שבת.

ח | מושב דכתב רחמנא גבי שבת ל"ל איצטריך
ס"ד א הואיל ובענינא דמועדות כתיבא תיבעי קידוש
כי מועדות קמ"ל - הגמ' [ב"ב קכא.] דורשת

14. דף על הדף קידושין דף לו עמוד ב

בגמ': מושב דכתב רחמנא גבי שבת למה לי, איצטריך ס"ד אמינא הואיל ובענינא דמועדות כתיבא תיבעי קידוש כי מועדות, קמ"ל.
כ"ק אדמו"ר בעל האמרי אמת מגור זצ"ל אמר: הקשה המהרי"ט הלא שבת כבר כתובה במקום אחר ולמה נכתבה כאן בפ' מועדות
עד שנצרך לכתוב מושבותיכם, ונראה שמזה מוכח ששבת היא ג"כ מן המועדות, ואולי זה קאי על שבת שבתוך הרגל, שבת
חול המועד, שהיא שבת יותר גבוהה.

והחידושי הרי"מ ז"ל הקשה דמאי ס"ד למימר דשבת תיבעי קידוש הלא שבת מקדשא וקיימא, יש לתרץ דכבר מצינו פן
גבי בכור שהוא קדוש מאליו ומ"מ מצוה להקדישו.

ט] מושב דכתב רחמנא גבי מצה ומרור ל"ל איצטריך סד"א הואיל וכתבי על מצות ומרורים יאכלוהו בזמן דאיכא פסח אין בזמן דליכא פסח לא קמ"ל - השיטה ומהר"י בירב כתבו שלא גרסינן מרור כיון שמרור בזה"ז הוי מדרבנן. הרמב"ן וריטב"א גרסו מרור וכתבו דמרור כדי נסבא אגב שטפא.

גם הרש"ש כתב שמרור ל"ד דהרי לא כתיב ביה מושבות ולכן הוי בזה"ז מדרבנן.

16. ספר שערים מצויינים בהלכה

ממחרת הפסח אכול, מעיקרא לא אכול. [הקשה השאג"א בספרו טורי אבן למס' ר"ה (יג.) אמאי לא אכלי מעיקרא, הא אפי' קדלי דחזירי היה מותר להם בשבע שנים שכבשו כדאיתא במס' חולין (יז.). ותירץ דאיסור חדש הוא דבר שיש לו מתירין, דלאחר ט"ז מותר וחמיר יותר. ובספר אור חדש [להגר"א קאליר] הקשה נמי כן, ותירץ דהתורה התירה קדלי דחזירי לאחר שכבר מוכן לאכול כדכתיב (ואתחנן ו-יא) "ובתים מלאים כל טוב", דהיינו שמונח כבר בבית, וה"נ הלחם או הקמח שטחנו ואפו מותר לאכול, אבל אסרה התורה הקצירה ולעשות מזה לחם. וע"ע בבית הלוי (ח"ג סי' נב) שהאריך בזה.

17. תוספות מסכת קידושין דף לו עמוד ב

ממחרת הפסח אכול מעיקרא לא אכול - הקשה ה"ר אברהם אבן עזרא היכי אמרינן ממחרת הפסח דהכא הוי ששה עשר בניסן שנקרב העומר דלמא ממחרת הפסח ממחרת שחיטת הפסח קאמר דהיינו ט"ו בניסן שעדיין לא נקרב העומר דהכי נמי אשכחן בפרשת מסעי דכתיב ממחרת הפסח יצאו בני ישראל והם יצאו בט"ו ואומר ר"ת דהאי ממחרת הפסח דהכא היינו ט"ו בניסן נמי קאמר וה"פ דקרא ויאכלו מעבור הארץ כלומר מן הישן ממחרת הפסח שהרי הוצרכו לאכול מצות וקלוי דהיינו חדש לא אכלו עד עצם היום הזה דהיינו ט"ז בניסן לאחר שקרב העומר וה"נ אשכחן ט"ז דאיכרי בעצם היום הזה דכתיב ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה ור"י מפרש נהי דבעלמא ממחרת הפסח הוי ט"ו הכא ר"ל ט"ז ולשון התורה לחוד ולשון נביאים לחוד ולשון חכמים לחוד ועל כרחק צ"ל כן דאם לא כן אמאי איצטריך למימר מעיקרא לא אכול הא אין לחלק בין ט"ו לקודם ט"ו כיון דאכתי לא איקרב עומר אלא פשיטא דר"ל ט"ז דהיינו ממחרת אכילת הפסח וההיא דפ' מסעי ר"ל ממחרת שחיטת הפסח כדפירשתי [וע"ע תוס' ר"ה יג. ד"ה דאקריבו].

18. ספר המקנה קידושין לז:

בתוס' ד"ה ממחרת הפסח וכו'. הקשה הר"ר אברהם אבן עזרא וכו'. כבר כתבנו בחידושי תורה כמה הוכחות דקודם מתן תורה הליל' הולך אחר היום כדכתיב יום וליל' לא ישובותו ובוזב מובן מה שהקשו המפרשים דהאיך קיים אברהם אבינו ע"ה כל התורה

ושמר את השבת אף דלא נצטוו דהא ה' מצוויל' על יום וליל' לא ישבותו דלא קשה מידי דכיון דשמירת שבת שמר כפי צווי לישראל אחרי כן דכתיב מערב עד ערב תשבתו שבתכם והיום הולך אחר הליל' ואם כן כיון שעש' מלאכה ערב שבת ביום ובמוצאי שבת בליל' קיים בזה יום וליל' לא ישבותו אף ששמר שבת ... ולפי זה מתורץ קושי' הר"ר אב"ע הנ"ל דכל מחרת היינו כדמתרגם בפרק בהעלותך יומא דבתרוהי דכשמתחיל יום אחר נמצא דבמצרים נקרא יום ט"ו מחרת אכילת פסח שהתחיל היום מבוקר אבל לאחר שנתנה תורה ממילא כשנכנסו לארץ לא נקרא מחרת אכילת פסח עד יום ששה עשר ובה מובן מ"ש חז"ל במדרש תן חלק לשבעה זה משה שמל לשבעה וגם לשמנה זה יהושע שמל לשמנה לכאורה הוא פלא דלמה מל משה לשבעה אלא דכיון שלא ה' יכולין לעשות הפסח עד שמלו את בניהם אם כן אותם בני שנולדו בליל' שאחר יום ז' בניסן כיון דקודם מתן תורה ה' הליל' הולך אחר היום שעבר כבר ה' שחיתת הפסח ביום ח' אצלו ובאמת לאחר מתן תורה ה' יום שביעי ובה מתורץ נמי מה שהקשו התוספות בשבת דף פ"ז דמה שהוסיף משה יום א' מדעתו הוא דרשה גמורה מה אחר לילו עמו וכו'. ולפמ"ש אתי שפיר שהבין מדעתו דהיום הולך אחר הליל' דאל"כ שפיר הוי לילו עמו ועוד ישבנו בזה במקומות אחרים ואין להאריך. ודו"ק:

19. פנים יפות פרשת נח

יום ולילה לא ישבותו. אמרו רבותינו... ונראה דהנה הקשו המפורשים, דמה שאחז"ל [יומא כח:] קיים א"א כל התורה כולה, וכי איך שמר שבת שלא נצטוו עליו, ודחה לאו דיום ולילה לא ישבותו שנצטווה עליו מימי נח. ונראה דלא קשה, כי קודם מ"ת היה הלילה נמשך אחר היום... עד שאמר לו הקב"ה מערב עד ערב תשבתו שבתכם [ויקרא כג, לב], וכן הוא אומר כאן יום ולילה לא ישבותו, היינו שלא ישבותו יום ואח"כ לילה, ואינו חייב מיתה אלא אם שבת עד סוף הלילה, כ"א עשה מלאכה בסוף הלילה לא עבר על הלאו של יום ולילה לא ישבותו, שהוא שביית כל היום וכל הלילה שלאחריו אבל שמירת שבת של אברהם אבינו, היה כמו שיהיה אחר מתן תורה דהיינו שהיום הולך אחר הלילה. נמצא קיים שתיהן שעשה מלאכה בששי ביום ועשה מלאכה במוצאי שבת, הרי שלא שבת יום ולילה, וכן הוא לדורות בבני נח אינם חייבים כששבת בא' בשבת אלא שאם שבת בלילה שלאחריו עד גמר הלילה

20. קובץ אור ישראל ניסן תש"ע-הגדרת זמני היום והלילה ע"פ הלכה ומחשבה

החילוק בין קודם מתן תורה ובין אחר מתן תורה

הגר"י קמנצקי (אמת ליעקב שמות יב:) חידש מהלך אחר להגדרת יום ולילה. בגמ' (ר"ה כז.) איתא, "אמר רב שמואל בר יצחק כמאן מצלינן האידנא זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון. כמאן כרבי אליעזר, דאמר בתשרי נברא העולם." כלומר, מה שאומרים בראש השנה "זה היום תחלת מעשיך" הוא רק לשיטת רבי אליעזר שהעולם נברא בתשרי. [בר"ה (י): מובא מחל' ר"א ורבי יהושע אם העולם נברא בתשרי או בניסן.] התוס' (ר"ה ח. ד"ה לתקופות) העירו שאף ר"א סובר שלא נברא העולם בא' בתשרי, אלא בכ"ה אלול, שהרי אדם הראשון היה נברא בא' בתשרי והוא קדש את החדש.

וכתב האמת ליעקב שכיון שאדם הראשון נברא באמצע היום (כמבואר בסנהדרין לח:), "הרי דאדם מצא בתחילת הבריאה את היום, ובודאי שמספר הימים התחיל למנות שהרי הלילה הלך אחר כך, ואף שמסתמא מנה יום יצירתו שהוא יום ו' לבריאה, אבל יום ו' נגמר אצלו בז' בבוקר, וכן לעולם." כלומר, שאדם הראשון שקבע חדשים וזמנים מנה הימים על החשבון שתחילת היום היא בבקר ולא בערב (מאחר שמצא תחילה יום בשעה שנברא, אף שבאמת הלילה נברא תחילה).

והוסיף, "אבל סדרי היום לא נשתנו אצל ישראל עד מתן תורה, מפני שאז נתבססה הבריאה, וכמאמרם בשבת (פ"ח ע"א) ... ואז התחילו סדר הימים לפי סדר הבריאה ויהי ערב ויהי בקר, שהיום הולך אחר הלילה." רצונו לומר, שעד מתן תורה, חשבון יום ולילה היה קבוע ע"פ אדם הראשון, ולכן הלילה הלך אחר היום. אבל משנתנה תורה, קביעות היום היתה ע"פ בריאת העולם (ולא ע"פ יצירת אדם הראשון) ובבריאת העולם היום הלך אחר הלילה כדכתיב 'ויהי ערב ויהי בקר'.

ועל פי יסוד זה יש ליישב כמה קושיינות עצומות. א) בהגדה אנו אומרים "יכול מר"ח תלמוד לומר ביום ההוא אי ביום ההוא יכול מבעוד יום תלמוד לומר בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך." ויש להקשות, דמעיקרא ס"ד שביום ההוא ר"ל יום י"ד, שביום ההוא שחטו הפסח. וא"כ, אע"פ שלמסקנא צריכים להגיד בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך דהיינו בט"ו, הלא בתחילה היתה סברא לומר את ההגדה מבעוד יום משום דכתיב "ביום ההוא" דכוונת הפסוק היא ליום שהיו עושים את עבודת השחיטת הפסח, והוא י"ד. ואף שלמסקנא אמרינן שצריך לומר את ההגדה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך (דהיינו בליל ט"ו), מ"מ משמעות הגמ' היא שעצם ההנחה שצריכים לומר את ההגדה "ביום ההוא" עדיין קיימת. ובשעה שהמצה ומרור מונחים לפנינו הרי אין אנו מקיימים גם את הדין של "ביום ההוא". וצריך עיון, הלא אנו אוכלים את המצה ומרור בליל ט"ו, ואילו "ביום ההוא" מדובר ביום י"ד.

ב) בספר יהושע (ה:יא) כתיב "ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה." ובגמ' (ר"ה יג.) אמרו שזה היה לאחר הקרבת העומר שהוא ט"ז ניסן. והתוס' (ר"ה יג. ד"ה דאקריבו) הביאו קושיית האבן עזרא שהקשה, הלא בפרשת מסעי (לג:ג) כתיב "ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים." הרי מפורש בפסוק שמחרת הפסח היא יום חמשה עשר, ולא ששה עשר. ואיך דרשו חז"ל שמחרת הפסח לגבי יהושע היא ביום ט"ז. האם מחרת הפסח היא היום לאחר הקרבת הפסח שהיא ט"ו, או האם היא היום לאחר אכילת הפסח שהוא ט"ז.¹

וכתב האמת ליעקב: "לפי"ז מתיישבת היטב מה שהערנו על לשון התנא "אי ביום ההוא יכול מבעו"י ת"ל וכו'" [אות ד'], דלפמש"כ בזמן פסח מצרים היה היום הולך קודם הלילה, וא"כ בזמן שמצה ומרור מונחים לפניך הוא ליל י"ד, ולכן הוא עדיין "ביום ההוא" של יום שחיטת הפסח דאינו יום חדש, אבל לא מבעוד יום אלא מבערב ... דבאמת עיקר הפסח אינו בא אלא לאכילה ולפיכך הכל תלוי בזמן אכילתו אלא דבפרשת מסעי דקאי אפסח מצרים, דאז הלילה עדיין היה יום י"ד ולפיכך ממחרת הפסח נקרא אז יום ט"ו, משא"כ בספר יהושע דקאי אפסח של כניסתן לארץ ישראל, ואז ליל פסח, שהוא זמן אכילת הפסח, היה בט"ו בניסן, ולפיכך ממחרת הפסח הוא ט"ז בניסן, ודו"ק כי נכון הוא."

כלומר, על פי היסוד שקודם מתן תורה היה הלילה הולך אחר היום, ורק לאחר מתן תורה היום הולך אחר הלילה, יש להסביר איך אפשר לקיים "ביום ההוא" בליל ט"ו. החיוב של "ביום ההוא" מדובר בפסח מצרים, והיום הוא יום שחיטת הפסח שהוא יום י"ד. אלא שלפני מתן תורה גם הלילה שלאחר שחיטת הפסח היה ליל י"ד משום שקודם מתן תורה הלילה היה הולך אחר היום. לכן באותו הלילה, שהוא הזמן שהמצה ומרור מונחים לפניך, יש בו ג"כ קיום של ביום ההוא. ועל פי יסוד זה יש להבין את החילוק בין מחרת הפסח של פרשת מסעי לבין מחרת הפסח של ספר יהושע. באמת מחרת הפסח מדוברת אך ורק בזמן אכילת הפסח. אלא שהמחרת הפסח של פרשת מסעי מדוברת על פסח מצרים. בני ישראל יצאו ממצרים בליל אכילת הפסח שלפי חשבונם היה ליל י"ד כיון שהלילה הולך אחר היום. הבקר שלאחריו היה יום חדש והיא מחרת הפסח, שהיא ט"ו ניסן. משא"כ לאחר מתן תורה, היום שלאחר אכילת הפסח הוא ט"ז ניסן, שהרי הבקר שלאחר אכילת הפסח הוא ט"ו. רק בלילה שלאחר זה הוא ט"ז, ולכן מחרת הפסח מדוברת בלילה ויום שלאחר הלילה ויום של אכילת הפסח.

¹ ע"י בתוס' שתי' שיום ט"ז נמי מקרי מחרת הפסח כיון שסוף זמן אכילת הפסח היה ביום ט"ו.

ועל פי יסוד זה הסביר פסוק שלכאורה קשה להבין. כתיב (יב:יח) "בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות." התוס' (ברכות ח. ד"ה כאילו) הקשו שהיה ראוי להקשות 'וכי בארבעה עשר אוכלים, בחמשה עשר אוכלים'. והאמת ליעקב כתב שעל פי הנ"ל יש לומר שהיו אוכלים בערב בארבעה עשר, שלפי חשבונם הלילה הולך אחר היום ובלילה שיצאו ממצרים (ובלילה הזה אכלו את המצה) היה ליל י"ד.² גם המועדים זמנים (ד:שטו) הביא יסוד זה, והסביר את הפסוק הזה על אותו הדרך. ולפי הבנה זו, אי אפשר להקשות על הרשב"ם מפסוק זה.

מספר הימים בין יציאת מצרים לקריעת ים סוף

כו"ע יודעים שהיו ז' ימים מצאת בני ישראל ממצרים עד שאמרו שירה על היום, וכן פ' רש"י (שמות יד:ה): "ויוגד למלך מצרים – איקטורין (אגענטען) שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום ד'. ובחמישי ובששי רדפו אחריהם וליל שביעי ירדו לים בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח. לכן אנו קורין השירה ביום השביעי.

מכל מקום, עיין רש"י (במדבר טו:מא) שכתב "ושמונה חוטים שבה כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים." ומשמע מדבריו שהיו שמנה ימים מיום שיצאו ממצרים עד ששרו שירה על הים. ותמוה, שהרי הוא עצמו כתב שהיו רק ז' יום, וכבר עמד המזרחי על סתירה זו.

מחמת סתירה זו כתב המשך חכמה (במדבר טו:לח) שיש טעות סופרים ברש"י: "פתיל תכלת כו' – (ושמונה) חוטים שבה כנגד (שמונה) ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים. רש"י. והוא ט"ס וצ"ל [ושבעה] חוטים שבה כנגד [שבעה] ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים כו', וסבר כשיטת רמב"ם (ה' צצית א-ו) דשבעה חוטים של לבן וחוט אחד של תכלת, ולכן פירש קודם פתיל תכלת, ואח"כ אמר ושבעה חוטים [פירוש של לבן] שבה כנגד שבעת ימים, וכל אלה דברי ר"מ הדרשן הם. וברור."

אמנם, מפרשים אחרים הבינו את דברי רש"י כפשוטם, אלא שרש"י כלל את יום י"ד בתוך מנין הימים שבין יציאת מצרים לשירה על הים. עיין בגור אריה (במדבר טו:מא) שכתב: "כנגד שמנה יום ששהו ישראל משיצאו ממצרים וכו'. הקשה הרא"ם, דבפרשת בשלח (שמות יד, ה) כתב רש"י שהשירה אמרו ביום ז' [של פסח], לכן אנו קוראים את השירה ביום ז', וכאן פירש דהיתה השירה ביום ח'. ואין זה קשיא, דמן סוף היציאה עד יום ז' של פסח הוא ז' ימים, ומתחלת היציאה עד שאמרו שירה ח' ימים, דחשיב זמן התחלת היציאה מחצות י"ד, שאז יצא מרשות מצרים כיון ששחטו הפסח (שמות יב, ו), שהוא אלוהיהם, ולא היו רשאים לומר דבר להם, זה נקרא יציאה מרשותם. אף על גב דהליכה ממש – גמר יציאתם ממצרים – היה ביום ט"ו (להלן לג, ג). וראיה שהוציאתם מרשות מצרים ביום י"ד, שהרי איסור חמץ מתחיל ביום ארבעה עשר מחצות ואילך (פסחים ד ע"ב), ואכילת מצה כליל חמשה עשר (שמות יב, יח), אלא מפני שמתחיל היציאה מחצות יום ארבעה עשר."

גם החזקוני פ' על דרך זה, וכתב שביום י"ד יצאו מארץ גשן. (במדבר טו:מא): "אני ה' אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים – ומיסודו של רבי משה הדרשן פרש"י ושמונה חוטים שבה כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים, ואם תאמר הרי בפרשת בשלח פרש"י ליל שביעי ירדו לים בשחרית אמרו שירה. אלא י"ל הכא דמני שמנה ימים מני מיום שיצאו מגושן ונתקבצו לרעמסס והתם בפרשת בשלח מני מיום שנסעו מרעמסס לסכות."

² בפרשת אמור (ויקרא כג:ו) כתיב "ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות לה' שבעת ימים מצות תאכלו." ומבואר מפסוק זה שאוכלים את המצה ביום ט"ו ולא ביום י"ד. אך כאן הפסוק מדובר לאחר מתן תורה לאחר שנשתנה הגדרת יום ולילה ולכן אותו הלילה כבר היה נגדר כליל ט"ו, ולא "ערב" של יום י"ד.

אולם לפי היסוד הנ"ל, יש לומר שאין סתירה כלל בדברי רש"י. יש להסביר דמכיון דקודם מתן תורה הלילה הולך אחר יום, ובלילה שלאחר י"ד נתן להם פרעה רשות לצאת, כבר נחשבו כיצאו, והוא ליל י"ד לפי חשבונם. נמצאת שביום כ"א ניסן כששרו שירה היה לאחר שמונה ימים משיצאו.³ ולכאורה, כן הסביר השפתי חכמים לבמדבר (טו: מא אות ס'): "ואם תאמר והא בפרשת בשלח פרש"י שאמרו שירה ביום השביעי של פסח. וי"ל שהוא סובר שהלילה הולך אחר היום שעבר כמו קרבנות ... והתחלת יציאה נחשבת מיד ששחטו הפסח וצלאו ואכלו אותו ומהתחלת היציאה יהיה ח' ימים ומהתחלה האמיתי' שהיה ביום ט"ו שהיה יציאה האמיתית יהיה שבעה שהרי ביום השביעי חוץ מזו הלילה אמרו שירה, וכו'".

כלומר, שאין סתירה בדברי רש"י, שמה שכתב שאמרו שירה ביום ז' של פסח, זהו אליבא דאמת, שיום ראשון של פסח היה מתחיל ביום ט"ו, נמצא שלאחר ח' יום משיצאו ממצרים' היה יום שביעי של פסח משום שלפי חשבונם הלילה הולך אחר היום.

ע"פ יסוד זה הסביר הצ"ח (פסחים קטז: ד"ה ועכ"פ) את הפסוק (שמות יג: ד) "היום אתם יוצאים בחדש האביב." הרי שהבטיח הקב"ה את בני ישראל שיצאו באותו יום, שהוא יום י"ד. והלא לא יצאו אלא עד הלילה. אלא שמכיון שבזמנם הלילה הולך אחר היום, גם הלילה היה נחשב לחלק של אותו היום, וז"ל: ועכ"פ יצא לנו מכל זה דבמצרים ליל ט"ו היה שייך ליום י"ד וביום י"ד קאמר היום אתם יוצאים ומעתה עמדנו על דברי רש"י בסוף פרשת שלח לך ושמונה חוטיין שבציצית נגד שמנה ימים ששהו משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים ונתקשה המזרחי שהרי בפרשת בשלח פירש רש"י ליל שביעי ירדו לים ובשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח ולכך אנו קורין השירה ביום השביעי ולפי מ"ש ינחא שודאי שביעי של פסח היה אבל היציאה ממצרים נקראית על שם י"ד בניסן דליל ט"ו היה אז הולך אחר היום הקדום וכנ"ל ושפיר קורא רש"י שמנה ימים משיצאו עד שאמרו שירה על הים. ודוק בדברי רש"י שכתב שמנה ימים ששהו משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים ולא כתב שמנה ימים ששהו משיצאו ממצרים עד שעברו בים לפי שבליילה עברו הים ואם ליל ראשון שייך ליום הקדום אם כך גם לילה זו שייך ליום הקדום וליכא אלא שבעה לכך פירש"י עד שאמרו שירה והשירה ביום אמרו ולא בלילה.⁴

³ בדרך כלל ע"פ הלכה, מונים חלק של יום הראשון ליום ראשון שלם אפילו אם הדבר נעשה בסוף היום. למשל, מי שנולד בסוף יום ראשון, אפילו דקה אחת לפני שקיעת החמה, מלין אותו ביום הראשון שלאחריו, וזה נחשב ליום ח' שלו אע"פ שלא עבר ז' יום מעת לעת. וה"ה כא, שכיון שהלילה הולך אחר היום, כיון שיציאת מצרים היתה בלילה, מונים אותו יום ליום שלם והוא יום הראשון למנין.

⁴ ועיין ברבינו בחיי (במדבר טו: לח) שג"כ תירץ קושיא זו. אולם כנראה שסובר שבאמת אפילו בזמנם יום הולך לאחר לילה, ורק בליל הסדר, מכיון דשחטו ק"פ ביום, יש למנות בדרך לילה הולך לאחר יום כבקדשים, ואלו דבריו:

והטעם שהזכיר בפרשה שלשה פעמים, כנגד שלש מצות שכל אחת שקולה כנגד כל התורה, ואלו הן, עבודה זרה ושבת וציצית, והוא סדר הפרשיות. וכתב רש"י ז"ל שמנה חוטיין שבו כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים, עד כאן. ודבר ברור הוא שבשביעי של פסח אמרו ישראל שירה על הים ולא בשמיני, אבל באור דבריו משיצאו ממצרים משעה שנתן להם רשות, ויום י"ד של שחיתת הפסח הוא בכלל זה, לפי שהפסח הוא קדשים ובקדשים אין היום הולך אחר הלילה, הוא שכתוב (ויקרא ז) ביום קרבנו יאכל לא יניח ממנו עד בקר, אבל ללילה ראוי הוא, ולפיכך כשאמרו ישראל שירה על הים היה שביעי למי הפסח ושמיני ליציאת מצרים משעה שנתן להם רשות, והיא ליל ט"ו שהיא מיום י"ד שעבר:

ועיין בספורנו (שמות יב: כז) עה"פ "זבח פסח הוא לה", שכתב "זה הזבח נעשה בשביל הפסחה שהיתה עתידה להעשות בחצי הלילה של אחריו ומפני שאין זבח בלילה הוצרך לעשות בזה הזמן הנמשך אחר הלילה של אחריו בענין קרבנות." כלומר, שהיה ראוי לשחוט את הפסח ולזרוק את הדם בלילה שיצאו ממצרים. אלא שאין מקריבין קרבנות אלא ביום. לכן הקרבן היה נקרב ביום ע"פ הכלל שבקדשים הלילה נמשך אחר היום. לכן ההקרה היתה באותו יום של יציאתם ממצרים.

קידושין לח

איסור חדש בחו"ל

משה שווערד

1. תוספות מסכת קידושין דף לח עמוד א

אקרוב עומר והדר אכול - בירושלמי מקשה למה לא אכלו מצה מחדש ויבא עשה דבערב תאכלו מצות וידחה לא תעשה חדש [1] ומתריץ דאין עשה דקודם הדבור דוחה ל"ת דאחר הדבור [2] אי נמי יש לומר דגזירה כזית ראשון אטו כזית שני.

2. פני יהושע על קידושין - דף לח ע"א

תוספות בד"ה דאקרוב (שמי) [עומר] כו'. בירושלמי מקשה כו' דאין עשה דקודם הדיבור דוחה לא תעשה דאחר הדיבור כו'... ולפי"ז מהנתיישב לי מה שמקשין העולם על דברי התוספות כאן דבפ"ק דיבמות (דף ה' ע"ב) מקשה הש"ס להיפך דלא מצינו למילף דעשה דוחה לא תעשה מפסח ומילה ותמיד שדוחין שבת דמה להנך שכן ישנן לפני הדיבור א"כ משמע דעשה דלפני הדיבור תמיר טפי לדחות לא תעשה וכן הקשה מהר"י מטראני ז"ל בחידושו. אמנם כן לענ"ד לא קשה מידי דבפסח ומילה ותמיד נהי דאית בהו עשה דלפני הדיבור אפ"ה אית בהו נמי עשה בהדיא אף לאחר הדיבור דהו"ל כאילו כתובין בצידה לענין דדחי שבת אף שכבר נצטוו על מצות שבת ואפ"ה לא מצינו למילף בעלמא דמה להנך דנהוג נמי אף קודם הדיבור והויא פירכא גמורה משא"כ הכא לענין עשה דבערב תאכלו מצות לא אשכחן לה אלא קודם הדיבור דאע"ג דבפרשת בהעלותך כתיב בפסח מדבר על מצות ומרורים יאכלוהו נראה לי דהאי לאו לשון עשה דמצה הוא אלא עשה דפסח שני שיאכלו מצה עמה וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל להדיא [הל' קרבן פסח פ"ח ה"ב] דאין מעכבין הפסח אלא למצוה בעלמא דאכילת פסח לאכול מצה עמו ובפרש"י בחומש מפרש להדיא שלא בא אלא לאסור אכילת חמץ עם הפסח בפסח שני. ועוד דמהאי קרא לא שמעינן שאכילת מצה היא דוקא מחמשת המינין וסד"א דבאכילת מן נמי מקיים מצות מצה עם הפסח אי לאו דאיכא קרא אחרת בא דאכילת מצה אינו אלא מחמשת המינין שבאין לידי חימוץ וא"כ הדר הו"ל עשה דלפני הדיבור כיון שלא נשנה לאחר הדיבור ולא הוי דומיא דעשה דפסח ותמיד ומילה דעיקר מילתא דילפינן בהו דדחי שבת היינו מהנך קראי דכתיבי עשה לאחר הדיבור דוק ותשכח, וא"כ שפיר קאמר בירושלמי דעשה דמצה לא דחי לא תעשה חדש כיון דאכתי לא הוי נהוג במצרים ועוד דאף בפסח מדבר נמי אכתי לא הוי נהוג איסור חדש אלא שאין צורך לכך דבלא"ה נראה לי פשוט ומוכרח דעשה דמצה לא דמי כלל לעשה דפסח ומילה ותמיד דעיקר עשה דידהו דדחי שבת נאמר לאחר הדיבור, כן נראה לי נכון וברור בעזה"י ודוק היטב:

3. ספר דבר יעקב

הדיבור [וכן מבאר הקובה"ע סימן ז-א], ולכן עשה שקודם הדיבור שחוזר ונשנה לאחר הדיבור דוחה ל"ת, ובכה"ג מיירי בגמ' ביבמות, ואז אדרבה כיון שהעשה ניתן קודם הדיבור הוי אלים טפי מעשה שלאחר הדיבור. [וכן תירץ המקנה, והשאג"א בתחילה תירץ כן ואח"כ דחה הת"י].

האו"ז מתריץ דשאני ל"ת של שבת שגם היא ניתנה לפני מ"ת, דנצטוו על השבת במרה כדאיתא בגמ' [סנה' נו:]: ולכן נדחה מפני עשה דקודם מ"ת וא"א למילף לשאר דוכתי כיון שעשה שקודם מ"ת אלים טפי, אבל ל"ת שלאחר מ"ת אינו נדחה ע"י עשה שקודם מ"ת.

ומשמע שעשה שקודם הדיבור קל יותר. ומקשים האו"ז [סימן רלג] והשאג"א [סימן צו] והמהרי"ט [לז:]: מהגמ' [יבמות ה:]: דפריך דנילף ממילה ותמיד שעשה דוחה ל"ת שיש עמו כרת, שהרי מילה ושחיטת תמיד דוחים את השבת. ומשני מה למילה ותמיד שהוי עשה שלפני הדיבור, אלמא עשה שלפני מ"ת אלים טפי.

הפנ"י מתריץ דהטעם שאין עשה שלפני הדיבור דוחה ל"ת, אינו משום שהוי עשה גרוע, אלא הטעם הוא משום שעשה שניתן לאחר מ"ת, כך ניתנה המ"ע על מנת שתדחה הלאו, משא"כ עשה שקודם

ג] בא"ד - א"נ י"ל דגזירה כזית ראשון אטו
 כזית שני - המהר"ט והרש"ש כתבו דמצינו בכה"ג
 שחכמים אסרו ליבם חייבי לאוין, דגזרו ביאה
 ראשונה אטו ביאה שניה.

השאג"א [סימן צו] מקשה וכי תוס' באים מדעתם
 לחלוק על הירושלמי ולתרוץ תירוץ אחר, ואף שמצינו
 גזירה דומה לענין יבום, אין לדמות גזרות חז"ל זה
 לזה, וגם לא מסתבר שכבר בימי יהושע נגזרה
 גזירה.

[המרומי שדה מתרוץ שתוס' ס"ל שהבבלי שסובר
 יבמ' ה:] שעשה שקודם הדיבור אלים טפי פליג
 על הירושלמי שסובר שעשה שקודם הדיבור קל
 טפי, ולכן הוצרכו לתרוץ תירוץ אחר לפי הבבלי.]

ד] בא"ד - א"נ י"ל דגזירה כזית ראשון אטו
 כזית שני - א. המהר"ל [גבורת ה' פרק מח]
 והב"ח [סימן תעב ד"ה השמש] כתבו שכל מה
 שאוכל מצה בליל פסח הוי מצוה אף יותר מכזית.
 גם הנצי"ב בהגדה של פסח ובהעמק שאלה
 [יתרו נג-ד] כתב שבכל המצוות אם עושה יותר
 מכשיעור מקיים מצוה כגון אכילת מצה [יותר מכזית].
 נטילת לולב [כל מה שמנענע הוי בכלל המצוה]
 ותקיעת שופר [יותר מל' קולות, ומתרוץ קושית תוס'
 ר"ה טז.] שהקשו איך תוקעים ק' קולות הרי עוברים
 בבל תוסיף, ולפ"ז ניחא שהכל הוי בכלל המצוה].
 ומקשה ההר צבי [אר"ח סימן ב וכן במקראי
 קודש פסח ח"ב סימן מח] קשה מתוס' כאן שכתבו
 שבכזית שני אין מצוה. [ותירוץ שכוונת תוס' שאם

הפסיק באכילתו והחל שוב לאכול אז עובר בל"ת
 ללא המצוה.]

וכן תירוץ בקה"י [ברכות סימן ו], ודחה התירוץ
 משום שבזמן הבית כל הסעודה עד אכילת פסח על
 השובע הוי אכילה אחת ללא הפסק, ואח"כ אסור
 לאכול מצה דאין מפטירין לאחר הפסח. והקה"י
 [סימן ז] מתרוץ דחיישינן שלאחר שגמר לאכול לשם
 מצוה, יאכל עוד מצה לשם אכילה בעלמא ואז איכא
 איסורא.

ולפי שיטת הגר"א [מעשה רב אות קפה] הובא
 במ"ב סימן תעה-מה] וכן כתב החת"ס [יו"ד סימן
 קצא] בשם החזקוני פר' בא] שסובר שיש מצוה
 לאכול מצה כל ז', קשה דא"כ גם בכזית שני איכא
 מצוה אף אם הפסיק באכילתו. וי"ל כיון שאינה מצוה
 חיובית אינה יכולה לדחות ל"ת.

6. ספר דבר יעקב

ב. המנ"ח [סו"מ ו] וקובה"ע [סימן ז-ו] מקשים למ"ד אי אפשר לצמצם [בבכורות יז. לגבי רחל שילדה שני בכורים בבת אחת], וא"כ איך עשה ידחה ל"ת של חדש, הרי א"א לצמצם ולאכול בדיוק כשיעור, וא"כ עבר על איסור, כיון שאם אכל פחות מכשיעור ליכא מצוה, ואם אכל יותר איכא בתיספת איסור ללא מצוה. ולפי המהר"ל והנצי"ב נחא דכל מה שאוכל באותה אכילה הוי בכלל המצוה.

הקובה"ע והקה"י [סו"ס לה] מתרצים כיון שא"א לקיים המצוה אא"כ אכל שיעור ודאי, וא"א לצמצם ממילא גם מה שאוכל יותר מהשיעור [כדי לקיים מצוה ודאית] הוי בכלל קיום המצוה. וכן מצינו שהכשר מצוה דוחה ל"ת כדי שיוכל לקיים המצוה כגון חפירת עפר ביו"ט כדי לקיים כיסוי הדם [ביצה ח:]: או כניסת כהן לבית קברות כדי לקיים מצות השבת אבידה [ב"מ ל.], וכ"ש שאכילה יותר מכשיעור הוי מצוה שדוחה ל"ת [למ"ד שא"א לצמצם].

המנ"ח [סו"מ קט] תירץ שהתורה צייתה לעשות המצוה כפי דעת בני אדם וכפי מה שהם משערים. ומביא ראיה מהא שאיכא איסור לעשות קטורת או שמן המשחה, וקשה דהאיסור רק אם עושה כמתכונתו ושיעורו והרי א"א לצמצם וא"כ לא משכחת איסור, אלא ראיה שהתורה צייתה לפי דעת בני אדם.

7. ספר דבר יעקב

(ה) בא"ד – האחרונים [קונטר"א לשאג"א סימן צו, חת"ס או"ח סימן קפא, ומנ"ח מצוה ו-א] מביאים קושית הר"י אייבשיץ שהקשה שהרי בימי אבלו של משה נשתכחו שלש מאות הלכות [תמורה טז.], וב"ד של יעב"ץ תזרו ותקנום [יומא פ.], ופירש"י יעב"ץ הוא עתניאל בן קנז, ואחת ההלכות שנשתכחו היא ההלכה של שיעורין [יומא פ.], וא"כ לא ידעו השיעור של אכילת מצה, וא"כ איך יכולים להתיר חדש ע"י עשה דוחה ל"ת, הרי אפשר שיוסיפו על השיעור או יגרעו ממנו ואז יעברו על הל"ת בלי לקיים עשה.

(א.) הדברי חיים [או"ח סימן כה] והקה"י [סימן לד] מתרצים שדוקא שיעורין של איסורים נשתכחו [וכן לשון הגמ' ביומא שיעורין של עונשין], לפי שלא באו לכלל מעשה, שהרי חצי שיעור אסור מה"ת, אבל שיעורין של מצוה הנוהגים תדיר [במצוה, סוכה וקרבנות] לא מסתבר שנשתכחו מהם.

ד. הקה"י [סימן לד] ובשדה חמד [מע' חמץ]

ומצה סי' יד אות י' מתרצים ע"פ הנצי"ב [הנ"ל אות ד] שכל מה שאוכל מצה באותה אכילה הוי בכלל המצוה אף יותר מכשיעור, ולכן גם אם אכלו יותר מכזית הוי בכלל המצוה.

ה. לפי מה שתירץ הקובה"ע [הנ"ל אות ד] שכיון שא"א לצמצם וא"א לקיים המצוה באופן ודאי אא"כ אוכל יותר מכזית, הוי הכל בכלל המצוה, א"כ ה"ה לענין השיעור כל מה שאוכל כדי לקיים מצוה ודאית הוי בכלל המצוה ודוחה ל"ת. וכן תירץ הקה"י [פסחים סימן לב].

8. ספר דבר יעקב

ח. בא"ד - המקנה [ד"ה דאקרוב] מקשה מה קושית הירושלמי שעשה ידחה ל"ת, הרי היה אסור להם לקצור לפני קצירת העומר, ועל זה אין העשה של מצה יכול לדחות כיון שאינו בעידנא. ותירץ כיון שאין מביאים עומר מעבר הירדן אין איסור לקצור משם. המנ"ח [מצוה שב-ו] מתיר דקצירה של מצוה

מוחר לקצור, וקצירה לשם מצות מצה הוי קצירה של מצוה. עוד תירץ דהאיסור דוקא לקצור במגל אבל לקטוף ביד שרי [מנחות סח]. ויש מתרצים שקנו תבואה מתגרים גוים לאחר שקצרוהו הגוים.

9. ספר שערים מצויינים בהלכה

הדיבור דוחה הל"ת דאחר הדיבור. [ובתוס' במס' ר"ה יג. ד"ה דאקריבו] הביאו בשם הירושלמי, שאכלו מצה ממה שהיו תגרי עכו"ם מוכרין להם, דלא חל על זה איסור חדש. [והבאנו שם מש"כ במקור חיים (או"ח סי' תנג) דזה ראייה להפוסקים דיוצאין מצות מצה אם לא היו שמורה משעת קצירה, ועיי"ש בשו"ע דבשעת הדחק יוצאין אפי' בקמח מן השוק.]

[ומבואר בגמ' דלא אכלו מעבור הארץ. כיון שלא היו צריכים לכך, שהרי הסתפקו ממן שבכליהם, ונהקשה בתשו' עונג יו"ט (סי' צב) דעדיין קשה דהרי היו צריכים לאכול מצה בליל פסח, ולמה לא אכלו, ותירץ עפ"י מה דאמרי' במס' פסחים (לה:): דאין מקיים מצות אכילת מצה אלא בלחם כזה שאילו היה חמץ היו עוברים עליו משום "לא תאכל חמץ", ובשבע שנים שכבשו וחלקו הרי הותרו להם כל האיסורים, וא"כ אילו היה הלחם חמץ לא היו עוברים עליו משום חמץ, נמצא שא"א היה להם לקיים מצות אכילת מצה.]

10. ספר בניהו בן יהוידע על קידושין דף לח/א

אלא לומר לך עוגות שהוציאו ממצרים טעמו בהם טעם מן. יש לומר למה עשה להם הקב"ה נס פלילי זה, להטעמים בלחם הגשמי שלהם טעם מן. ונ"ל בס"ד כדי שיהיה לחם זה שהוא גופו גשמי מעשה אדם, וטעמו טעם רוחני, אמצעי בין לחם הגשמי הפשוט, ובין מן שגופו גם כן רוחני, שיהיה יורד מן השמים, שע"י אכילה זו יהיו יכולים לסבול כחו של מן המקרי היורד מן השמים, ויתקיים בהם ייתקיימו בו...

11. ספר בניהו בן יהוידע על קידושין דף לח/א

שם בשבעה באדר מת משה רבנו ע"ה, ובשבעה באדר נולד. מקשים והלא הלידה היא קודם המיתה והוה ליה להקדים כאן את הלידה. ונ"ל בס"ד, מפני שיום המיתה הוא גדול מיום הלידה אצל הצדיקים, לכך הקדים יום המיתה, דאיתא בדברי רבינו האר"י ז"ל מ"ש רז"ל גדולים צדיקים במיתתן קאי על יום הפטירה. ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש כיון שיום הפטירה נלמד מקראי, ויום הלידה נודע לנו אחר שנתברר לנו יום המיתה, לכך הקדים הא להא, עד כאן דבריו נר"ו:

12. ספר בניהו בן יהוידע על קידושין דף לח/א

שם הקב"ה יושב וממלא שנותיהן של צדיקים מיום ליום ומחודש לחודש. מקשים והלא כמה צדיקים גמורים דלא מתו ביום הלידה ובחודש הלידה, ואיך כאן עביד כלל זה יסוד חזק ואמיץ, שבונה עליו בנין להכריח שלידת משה רבנו ע"ה היתה בשבעה באדר, מפני שהמיתה היתה בשבעה באדר... והשתא לפי זה מה שאמר כאן שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחודש לחודש, לא קאי על יום הלידה בעת שיצאו מבטן אמם, אלא קאי על יום כניסת המוחין דגדלות בהם, כי זה נחשב לגבי דידם יום לידה בפני עצמו, מפני שזמן זה של ימי הגדלות הוא שלים... ודבר זה נוהג בכל הצדיקים והחסידים, אך משה רבנו ע"ה דנכנסו בו מוחין דגדלות כשיצא מבטן אמו, שפיר עשה כאן הכרח זה, לומר שכיון שבשבעה באדר מת מוכרח לומר שבשבעה באדר נולד, כי לגבי משה רבנו ע"ה הכלל הזה עומד על יום יציאתו מן הבטן, משא"כ שאר צדיקים אי אפשר לעשות הכרח הכלל הזה של יום יציאתם מן הבטן, אלא קאי הכלל הזה על יום כניסת מוחין דגדלות בהם, ואין מי שיודע מתי נכנסו מוחין דגדלות בהם, ודוק היטב כי נכון ויציב הוא בעזרת השם יתברך:

13. ספר שערי תשובה - סימן תצד

[ב] עשבים - עיין בה"ט ועיין בר"י בשם מהר"י ליגנו ומהר"ם זכותא שלשי ב' מותר בזווג אף לפי דרך האמת ע"ש ועיין לעיל ס"ס ת"ץ שנוהגין לומר רות בשבועות. ואא"ז בכ"ש דף רכ"א כתב הטעם לפי שדור המלך ע"ה מת בעצרת והקב"ה ממלא שנותנים כו' ובודאי בעצרת נולד ומגילת רות נכתבה ליחס דוד ע"ש ועיין בבר"י בשם עוללות אפרים כי הנותן ס"ת חדשה לכה"כ"נ בעצרת כאלו הקריב מנחה לה' בזמנה ע"ש:

14. תוספות מסכת קידושין דף לח עמוד א

והוא הדין לערלה בשתיים - פ' בקונטרס אע"ג דאין איסורו איסור עולם דמותרת בשנה רביעית מיהו איסורו הנאה ואין לו היתר תוך ימי איסורו והקשה ר"ת הרי הפרי שגדל בשני ערלה אסור לעולם ואין לו היתר ופ' ר"ת דערלה זו בשנה רביעית קאמר דיש היתר לאיסורו על ידי פדיון אבל בשתיים ר"ל איסורו איסור עולם ואיסור הנאה והר"ר י"ט פירש דבערלה ממש קאמר דיש היתר לאיסורו והכי פירושו יש היתר לגרום איסור ולנוטעם וכלאים אסור לגדלם ולזורעם והקשה לו רבינו תם דקתני בספרי יש היתר לאחר איסורו משמע שהאיסור נפקע וה"ר משה מפונטייז"א מפרש דערלה יש היתר לאיסורו על ידי ב"ד דפרי ערלה אסורין עד ט"ו בשבט ואם חיסרו ב"ד חדש כסליו הרי ממהרין יום התירן וכן חדש דחדש אסור עד י"ז בניסן ואם חסרו ב"ד חדש אדר נמצא שממהרין יום התירו מה שאין כן בכלאים שאין ב"ד יכולים להתירן בשום ענין ועוד אומר ר"י דאאילן קאי דיש היתר לאיסורו לפרי שגדל בו דאינו נאסר מה שגדל לאחר ג' שנים וכן קנה שיכולת אין התבואה נאסרת משום חדש מה שגדל בקנה השכולת לאחר העומר הואיל והשריש קודם העומר ולפי זה אתי אפילו למ"ד האיר המזרח מתיר.

15. תוספות מסכת קידושין דף לח עמוד ב

... וי"ל דאיכא למיפרך מה לחדש שכן אינו בשאלה תאמר בהני שהן בשאלה פ' שיכולין לשאול לחכם כדי לחזור מהפרשת תרומה ומעשר שהפריש וטבל אע"ג שאינו בשאלה דלעולם הוי טבל עד שתקנו מ"מ כיון דאיסורו אינו אלא מחמת תרומה ומעשר לא חמירי מיניה עוד י"ל דאיכא למיפרך דלא דמי לחדש שהרי איסורו בא מאליו ולא ע"י מעשה אדם אבל טבל ותרומה איסורן בא ע"י מירוח שהוא מעשה אדם ושמא יש לדחות דחדש נמי בא ע"י אדם דהיינו החרישה והזריעה.

16. ספר אתון דאורייתא - כלל ב

ודע דמ"ש התוס' בקידושין דל"ח ע"א ד"ה והה"ד לערלה בשתים וז"ל וא"ת טבל ותרומה ומעשר נילף בק"ו מחדש שינהגו בין בארץ ובין בח"ל וכו' וי"ל דאיכא למיפרך מה לחדש שכן אינו בשאלה תאמר בהני שהן בשאלה וטבל אע"ג שאינו בשאלה דלעולם הוי טבל עד שתקנו מ"מ כיון דאיסורו אינו אלא מחמת תרומה ומעשר לא חמיר מינייהו עכ"ל ההכרח לומר דאין כוונתם דטבל אסור אך מפני עירוב תרומה וכדברי רש"י דיבמות הנ"ל דהא הם ז"ל פליגי ע"ז ביבמות שם וכו"ל אבל כוונתם רק דכיון דאיסור טבל הוא מסבת שלא הופרשה עליו תרומה א"א שיהי' חמור מתרומה דאח"כ ודו"ק

17. תוספות מסכת קידושין דף לח עמוד ב

השמטת כספים חובת הגוף היא – [1] פ"י בקונטרס ולמה אתה אומר שהיא מצוה שנצטוו עליה אחר כניסתן לארץ כיון דחובת הגוף נצטוו עליה אף במדבר ... ועוד קשה דהיאך נוכל לפרש לעיל שתנהוג שמיטת כספים במדבר והלא דין שמיטות אינו אלא לאחר ירושה וישיבה כדאמרינן בסוף פירקין (לקמן דף מ:): גדול תלמוד תורה שקדם לשמיטה ס"א שנה [2] ונראה לי השמטת כספים חובת הגוף הוא וא"כ פשיטא דנוהג אפילו בחוצה לארץ ...

18. מהרש"א על קידושין דף לח/ב

תוס' בד"ה השמטת כו' אלא הל"ל אמר קרא כי קרא שמיטה וע"ק היאך כו' שקדם לשמיטה ס"א כו' עכ"ל. כצ"ל ולא ידענא מאי קושיא דאימא דהתם שמיטת קרקע קאמר ועוד מאי אולמיה הך ברייתא דהתם מהך דהכא ואימא דמדהתם נמי קשיא ליה כי הכא אשמיטת כספים והא חובת הגוף כו' ובת"י זו הקושיא אינה וק"ל:

19. חדושי הגר"ח הלוי - הלכות מאכלות אסורות פרק י הלכה טו

ראה לי שאין דין נטע רבעי נוהג בחו"ל אלא אוכל פירות שנה רביעית בלא פדיון כלל שלא אמרו אלא הערלה, וק"ו הדברים ומה סוריא שחייבת במעשרות ובשביעית מדבריהם אינה חייבת בנטע רבעי וכו' חו"ל לא כל שכן שלא יהיה נטע רבעי נוהג בה וכו' והורו מקצת גאונים שכרם רבעי לבדו פודין אותו בחו"ל ואח"כ יהיה מותר באכילה ואין לדבר זה עיקר עכ"ל:
והנראה בביתאור פלוגת הרמב"ם והגאונים, דהנה יש לפרש ההלכה דערלה נוהגת בחוץ לארץ בתרי גוונים, דהלא הא ודאי דערלת חוץ לארץ וערלת ארץ ישראל תרי מילי נינהו וחלוקין בדיניהם, וכדחזינן דבעיקר ההלכה נאמר דערלת חו"ל ודאה אסור וספקה מותר, ובארץ ישראל בין ודאה ובין ספקה אסור, אלא דצ"ע אם היכא שנוהגת ערלה בחו"ל אז גם היא בכלל ערלה הכתובה בתורה, דעיקר ההלכה באה לגלויי אקרא, דאע"ג דכל מצות התלויות בארץ אינן נוהגות אלא בארץ אבל ערלה שאני ונוהגת בכל מקום, וא"כ גם ערלת חו"ל נכללה בקרא דערלה, או דנימא דהא ודאי דערלה האמורה בתורה אינה אלא בארץ ישראל וערלת חו"ל אינה נכללת בה, ורק דאסורה מהלכה, וכל עיקר איסורה הוא רק מהלכה למשה מסיני ולא מקרא:
ונ"מ לענין נטע רבעי, דאם ההלכה באה לגלות דגם ערלת חו"ל נכללת בפרשה, ממילא די"ל דגם נטע רבעי כן דאיתקש לערלה, משא"כ אם הוא איסור חדש מהלכה למשה מסיני, א"כ ממילא דאין איסור רבעי שייך כלל לזה, דעל מה דנאמרה ההלכה נאמרה ועל מה דלא נאמרה לא נאמרה.

ונראה דדבר זה במחלוקת שנוי, דהנה הרמב"ם בהכ"א שם פסק דהאוכל כזית מערלת חו"ל מכין אותו מכת מרדות, ואם נימא דההלכה של ערלה באה לגלויי דערלת חו"ל נכללה באיסור ערלה שבקרא, א"כ הרי היא בלאו של תורה ולוקין עליה מלקות מדאורייתא כערלת ארץ ישראל, ומדפסק הרמב"ם דאין בה רק מכת מרדות ש"מ דערלת חו"ל עיקר איסורה הוא רק מהלכה, ואינה נכללת כלל באיסור ערלה האמור בתורה, וכן הוא להדיא בה"ט וי' שם וז"ל הערלה וכו' וכל האוכל מהן כזית לוקה מן התורה בד"א בנטע בארץ ישראל שנאמר כי תבאו אל הארץ וכו', הרי להדיא דהקרא דכי תבאו ממעט לערלת חו"ל שלא תוכלל באיסור ערלה האמור בפרשה:

• ספר דבר יעקב

ו' עולא אמר ר' יוחנן הלכה למשה מסיני –
הגר"ח [הל' מאכל'א י-טו] חוקר האם ההלכה למשה
מסיני הוי איסור חדש בפני עצמו שאינו כלול
בפרשת ערלה המוזכר בתורה או דההלכה באה
לגלות שחו"ל הוי בכלל פרשת ערלה הכתובה
בתורה.

ויש בחקירה זו כמה נ"מ.

20. שו"ע אורח חיים - סימן תפט

(י) אסור לאכול חדש אף בזמן הזה, בין לחם בין קלי בין כרמל, עד תחלת ליל י"ח בניסן; ובארץ ישראל, עד תחלת ליל י"ז בניסן:

21. שו"ע יורה דעה - סימן רצג

סימן רצג - דיני חדש ומתי נוהג:

(א) אסור לאכול חדש מתבואת חמשת המינים עד שיקרב העומר שהוא בט"ז בניסן, שנאמר: ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה (ויקרא כג, יד) והאידינא, דליכא עומר, אסור כל יום ט"ז. ובח"ל, שעושין ב' ימים, אסור כל יום י"ז עד תחלת ליל י"ח:

(ב) איסור החדש נוהג בין בארץ בין בח"ל, בין בשל ישראל בין בשל עובד כוכבים:

(ג) תבואה שלא השרישה קודם לט"ז בניסן, אסורה עד שיבא העומר הבא: הגה - ומ"מ כל סתם תבואה שרי לאחר הפסח, מכח ספק ספיקא, ספק היא משנה שעברה. ואם תמצא לומר משנה זו, מ"מ דלמא נשרשה קודם העומר (טור בשם הרא"ש). ובמיני תבואה שזורעים ודאי לאחר פסח, כגון במקצת מדינות שזורעין שבולת שועל ושעורים לאחר פסח, אז יש לו להחמיר אחר הקציר, אם לא שאין דלתות המדינות נעולות, ורוב התבואה באה ממקום אחר שזורעין קודם הפסח (הגהות מיימוני פי"א מהמ"א ותוס' ספ"ק דקידושין). וכן בזמן שימות התורף נמשכים לאחר פסח, ובכל הגליל ההוא זורעים לאחר פסח דברים הנזכרים, יש להחמיר ולחוש מן הסתם. אבל אין להורות לאחרים במקום שרוב שתייתן ואכילתן ממינים אלו, כי מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין (כן משמע בטור בשם הרא"ש ות"ה סימן קנ"ח):

22. שפתי כהן על יורה דעה - סימן רצג

(ו) כי מוטב שיהיו שוגגין כו'. אבל אם רוב שתיית המדינה יין וא"צ לשעורים ושבולת שועל רק לפעמים למאכל וליתא דוחקא דציבורא במידי להפריש מאיסור חדש היכא דליכא אלא חד ספיקא שמא של אשתקד שמא של שנה זו מצוה למחות בהמון עם להורות להם לאיסור דס"ס אין כאן דנימא ספק של אשתקד ואת"ל של שנה זו שמא תבואה זו מן המיעוט שנזרעה קודם העומר מופלג' מעומר דכיון דמיעוטא הוא לא עבדי' מיניה ס"ס דמיעוט לגבי רובא כמאן דליתיה דמי כדאיתא בהדיא בתוס' בשמעתין דפתח פתוח פ"ק דכתובות ע"כ ובס' לח"מ סוף מסכת תרומות האריך למצוא היתר על שכר שעורים הנעשה מחדש מטעם שהמשקה היוצא מהן מותר וצריך להתיישב בדבר כי מתשובת הרא"ש ריש כלל ב' ומתרומת הדשן הנ"ל ומשאר פוסקים משמע שאסור:

והב"ח האריך להוכיח דחדש אינו נוהג בשל עובדי כוכבים וכל דבריו תמוהים ודברי בעלי התוספות וסייעתם נכונים וראיותיהם ברורות דנוהג בשל עובדי כוכבים ובפרט הראיה שהביא הב"ח מהש"ס דפ"ק דר"ה דף י"ג ליתא דהתם אי לאו האי דיוקא דממחרת הפסח אכול מעיקרא לא אכול ה"א דאכלי ישן א"נ משום דבפ"ק דקידושין איכא תנא דס"ל דמושבותיכם אתי שלא נאסרה עד אחר ירושה וישיבה (ואיתא התם בש"ס דהאי תנא ליה האי דרשה דממחרת הפסח אכול מעיקרא לא אכול ור"א דס"ל מושבותיכם כל מקום שאתם יושבים אית ליה האי דרשה אם כן הא דמשני בר"ה לא ס"ד דכתיב ממחרת הפסח כו' ע"כ כר"א א"כ אי לאו הך דיוקא דממחרת כו' ה"א דלא הקריבו וחדש לא היה נוהג אלא עד לאחר ירושה וישיבה) אדרבה מכאן נ"ל ראייה ברורה ג"כ דחדש נוהג בשל עובדי כוכבים דהא כיון דפריך מהיכן הקריבו כו' מסיק אדעתיה דכל א"י של עובדי כוכבים היתה אפ"ה כי דייק ממחרת הפסח אכול מעיקרא לא אכול ל"ק ליה אלא מהיכן הקריבו אבל האי דמעיקרא לא אכול אתי ליה שפיר ש"מ דנוהג בשל עובדי כוכבים ועוד נראה לי ראייה ברורה מן הירושלמי רפ"ב דחלה גבי קמה לחה ויבשה ומשמע לי דה"פ מצאו קמה לחה מהו שתהא אסורה משום חדש כלומר מי נימא כיון דסופה לקצור הוי חדש של ישראל או נימא כיון דעייל ביד עובדי כוכבים מותר א"ל למה לא א"ל קמה יבשה מהו א"ל אפ"י יבשה דאין חילוק ונוהג בשל עובדי כוכבים והר"ש מקוצי בפירושו המשניות פי' לחה חדשה ויבשה ישנה משל אשתקד וכתב ותימה גדולה למה לא התירן העומר משל אשתקד ולא ירדתי לסוף דעתו דדבר ברור כדפרישית:

23. ספר מגן אברהם על או"ח סימן תפט:

(יז) אסור לאכול חדש. ועבי"ד סי' רצ"ג שכתב רמ"א היתר לחדש ובשל"ה כתב שזה אין שייך במדינות פולין שרוב התבואה וכמעט כולם נזרעים אחר הפסח וגם אין מביאין שם תבואות ממדינות אחרות. מיהו זה דוקא בשעורים ושבולת שועל וכוסמין אבל חטים ושיפון רובא דרובא נזרעים בחשון ולכן אין שייך בהם חדש וע"ש בש"כ שכתב היתר שכר הנעשה מחדש וכתוב בתשו' רמ"א דאף הנהגר מחדש א"צ לחוש לפליטת הכלים דהא כל חדש בזמן הזה אינו אלא ספיקא דרבנן דהא אפ"י אם היה ודאי איסור היה בטל ברוב מדאורייתא כ"ש חדש שאינו אלא חומרא בעלמא דהא כתב מהרא"י דאין לדרוש ברבים לאסרו משום דאזלי בתר

רוב דגן שבא מן הישן לכן נ"ל דליכא למיחש כולי האי לפליטת הכלי עכ"ל. הנה מ"ש דבטל ברוב מדאורייתא פירוש טעם החדש בטל ברוב מדאורייתא וזה דוקא מין במינו כגון אם בישל מתחלה חטים ועכשיו מבשל ג"כ חטים אבל אם בישל עכשיו בשר ה"ל מין בשאינו מינו וצריך מדאורייתא ס' עבי"ד סימן צ"ח. ומ"ש דאזלינן בתר רוב דגן היינו בדבר שהוא ספק מאיזה תבואה נעשה אבל אם ברי לו שנעשה מתבואה חדשה אסור אף בפליטת הכלים דהוי ודאי ולא ספק:

ונ"ל דהעולם סומכין על מ"ש ר"ב דחדש בח"ל מדרבנן (וכ"כ בליקוטי מהרי"ל) לא גזרו עתה בח"ל כיון שאין אנו סמוכין לא"י עכ"ל. וכ"כ בת"ה סי' קצ"א בשם א"ז דחדש דרבנן והטעם דס"ל שהלכה כת"ק ואע"ג שסתם משנה בסוף ערלה כר"א מ"מ ה"ל סתם ואח"כ מחלוקת ועוד כיון ששנה בקידושין דברי ת"ק בסתם ה"ל ג"כ סתמא כדאיתא ריש ביצה ואם כן סתמא בתרא עדיף כמ"ש התוס' בחולין דף מ"ג. ואע"ג דאין סדר למשנה מ"מ הדרין לכללא דבכל דוכתא קי"ל הלכה כת"ק (ובכ"ה בכללי הגמרא סי' ל"ב כתב בשם רי"ט דבשני סדרים נמי אין סדר למשנה אכל בכ"מ פ"ט מרוצח כתב דבב' סדרים יש סדר ועי' בת"ט פ"ק דקידושין ופ"ט דסוטה ופ"ז דתרומות עכ"ל כ"ה ובתוס' יבמות דף מ"ב ובסוף שבת מוכח דבב' סדרים נמי אין סדר) ומ"ש הרא"ש דר"ע פליג עליה דת"ק אינו קושיא דאף ת"ק ס"ל מושבותיכם בכל מקום שאתם יושבים משמע ומוקי לה בתבואה הבאה מא"י לח"ל כדמפרש בירושלמי וס"ל לר"ב דאף לת"ק אסור חדש מדרבנן ודוקא במקומות הסמוכין לא"י דומיא דתרומה כמ"ש התוס' כנ"ל לדעת ר"ב וליישב מנהג העולם וכמדומה שכ"כ התי"ט. **אבל בעל נפש יחמיר במה שאפשר לו לייזהר:**

24. ספר טורי זהב על יו"ד - סימן רצג

(ד) אבל אין להורות לאחרים כו'. אין זה כדאי מלהציל על שאנו רואין חכמי ישראל כמעט רובם אין נוהרין מחדש בשום שנה ולא שייך לומר עליהם מוטב יהיו שוגגים כו'... נמ"מ נראה לפי ע"ד ללמד זכות הגון על ההיתר בזה דהך איסור דחדש בח"ל הוא פלוגתא דתנאי בפ"ק דקדושין (דף ל"ח) דת"ק דמתניתין ס"ל חדש אין נוהג בח"ל דכתיב ביה בכל מושבותיכם והיינו לאחר ירושה וישיבה דוקא ור"א ס"ל חדש נוהג בכ"מ דמושבותיכם בכ"מ שאתם יושבים משמע ור' ישמעאל ור"ע פליגי ג"כ בזה... **כלל העולה דבגמרא לא איפסקא הלכתא בזה והיה לנו לומר דהלכה כתנא קמא דר"א דיחיד ורבים הלכה כרבים אלא דפסקו הרי"ף והרא"ש כר"א מדמצינו במסכת ערלה סתם מתני' כוותיה** ואפשר שיהיה לדון בזה דיכול להיות דמסכת ערלה נשנית קודם למסכת קידושין וא"כ ה"ל סתם ואח"כ מחלוקת וממילא אין הלכה כסתם כדאיתא בהגוזל קמא (דף ק"ב) והיה לנו לומר דהלכה כתנא קמא דהוא רבים אלא דאין זה ברור מה נשנה תחלה ופסקו לחומרא כסתמא דערלה **ואם כן יש לנו לדון ולומר דבמדינות אלו שהוא שעת הדחק דחיינו של אדם תלוי בשתיית שכר שעורים ושבוילת שועל כדאי הוא התנא קמא לסמוך עליו בשעת הדחק כיון דלא איפסקא הלכה בפירוש בגמרא כר"א...** והפוסקים שלא חשו לשעת הדחק בזה דבארצות שלהם אין זה דחק כל עיקר דהם היו בארצות החמים ובהרבה שנים לא יזדמן שיהיה באותה שנה איסור חדש אבל בארצות שיש בהם קרירות זמן החורף נמשך עד פסח ודאי מודים שיש לסמוך להקל בזה כיון שחיינו של אדם תלוי ממש בזה שעיקר שתייה שלהם הוא שכר שעורים וכיוצא בן ומו"ח ז"ל כתב שמצא תשובה אחת בהגהות רש"ל בשם מעיל צדק בשם רבינו אביגדור כ"ץ בשם תשובת ריב"א שאין חדש נוהג בשל עובדי כוכבים וכן משמע בה"ג ושמא ס"ל דהלכה כת"ק דר"א עכ"ל ויש לכיון דבר זה ע"פ מה שכתבתי כנלע"ד:

25. ספר שערים מצויינים בהלכה

<p>הקרובים לארץ ישראל כו', ועי' מש"כ במג"א (סי' תפט ס"ק יז), ורוב העולם תפסו ונהגו כשיטת הב"ח. ויש להעיר שכתב התומים (חומ"מ סי' כה סק"כ) דאם שתי דעות הן בתכלית הקצוות, ודעה שלישיית היא מילתא אמצעית, יש לנקוט דעה אמצעית, ובקונטרס תורת הלימוד ותורת ההוראה (אות יג) הבאנו דבריו, וגם ראיות לזה, והרי הכא שיטת הב"ח הוא דעה אמצעית, וא"כ ניחא מנהג העולם.</p>	<p>ואעתיק כאן הג' שיטות דאיכא בזה, שלקטתי מדברי המהר"ם שיק שהארין מאד לברר ולבאר ולסדר השיטות, (א) שיטת הב"ח (יו"ד סי' רצג) וסייעתיה, דחדש נוהג בחו"ל, ואינו נוהג אלא של ישראל, ולא של גוים, (ב) שיטת הרי"ף והרא"ש, דקי"ל כר"א דהכא ונוהג בחו"ל גם בשל גוים, (ג) שיטת הרי"ך ברוך בספר התרומה, והובא גם בתשו' הרא"ש (כלל ב-א) שאין... חדש נוהג בחו"ל אלא במקומות</p>
---	---

26. דף על הדף קידושין דף לח עמוד ב

בגמ': שילוח עבדים חובת הגוף הוא.

כתב הגאון ר' יוסף שלום אלישיב שליט"א: וקשה לרש"י איך יפרש כאן שיש הו"א דינהג שילוח עבדים במדבר קודם שנכנסו לארץ, והא שחרור עבדים הוי רק ביובל ולא שייך במדבר, ואולי גירסא אחרת לרש"י כאן, א"נ דיודה הכא לפירוש התוס' ע"כ.